

BELLETEN

Cilt: LIX

Nisan 1995

Sayı: 224

YENİ BELGELERİN IŞIĞINDA KOLONİ ÇAĞINDA (M.Ö.
1970-1750) YERLİ HALK İLE ASURLU TÜCCARLAR
ARASINDAKİ İLİŞKİLER*

Yrd. Doç. Dr. HÜSEYİN SEVER

Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ilişkilere ilk işaret olabilecek Summerce, Akadca bilgiler mevcut olup, bu konuda Adap Kralı Lugal-Anne-mundu ve Uruk Kralı Lugal-zaggesi, Amanos dağları ile yukarı memleketten bahsetmektedirler.

Akad Kralı Sargon (Šarru-kênu) da “gümüş dağları” diye adlandırdığı, Toros dağlarına gittiğinden bahsetmektedir. Daha eski kaynaklara dayanan ve Boğazköy’de yapılmış olan kazılarda bulunan “šār tamḫari”= (savaşın kralı) metinlerinde, Sargon’un krallığının üçüncü yılında Anadolu’ya yapmış olduğu bir seferden bahsedilmektedir. Bu seferi, Anadolu’da Puruḫhattum= (Puruḫattum) şehrindeki Akadlı tüccarların baş temsilcisi Nûr-Dagan’ın “Biz muharip değiliz” diyerek, Sargon’u yardıma çağırdığından ve bu seferi başlatmış olduğundan bahsedilmektedir.

Yine Anadolu’da bulunmuş olan ve Akadlı Naran-Sîn’e âit olduğu bilinen yarı mitolojik bir belgede, Puruḫhattum, Kaniš, Ḫatti ve Kuššara şehirlerinin de dâhil edildiği 17 adet Anadolu şehrinin krallarının Naram-Sîn’e karşı yaptıkları savaşlar anlatılmaktadır¹.

* Tarihleme hakkında bkz. H. Sever, Yeni Belgelerin Işığında Asur Ticaret Kolonileri Çağı Kronolojisinin Yeniden Değerlendirilmesi. (Uluslararası I. Hititoloji Kongresi, 19-21 Temmuz 1990-Çorum, s. 134-139).

¹ E. Bilgiç, M.Ö. 2000 Yıllarında Mezopotamya Anadolu Arasındaki Ticari Münasebetler. (IX. Coğrafya Meslek Haftası, 22-29 Aralık 1954, s. 193-202).

Ayrıca, Gudea da kitabelerinde Anadolu'daki Hahhüm'dan altın ve Urşu (Urfa)'dan da kereste getirdiğinden bahsetmektedir.

Anadolu ile Mezopotamya ilişkileri: Alishar, Kalkolitik ve eski Bronz çağları ile, Truva'nın I. ve II. tabakalarında bulunmuş olan ve her ne kadar üzerlerinde çivi yazısı olmasa da, piktografik bitki motifleri taşıyan Mezopotamya kökenli silindir mühürlere rastlanmış bulunmaktadır².

M.Ö. 2000'li yıllarda, güney Mezopotamya'daki Babil'de olduğu gibi, kuzey Mezopotamya'daki Asur'da da mülkiyet anlayışı değişmiş, Sumerlilerin eski devlet mülkiyet sistemi yerine şahsi mülkiyet sistemi hâkim görüş hâlini alması ve gelişme neticesi olarak, Asur devleti ve halkı sür'atle kalkınmış, dışarı açılma ihtiyacı duyulmuş ve alış-veriş şartları bakımından Anadolu en müsâit pazar sayılmıştır. Bunun neticesi olarak da 1900'lü yıllarda Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri kurulmuştur.

Kolonilerin merkezi Kültepe (Kaniş) olmuştur. Kârüm ve wabartum adı verilen diğer şübeler, en büyük kârüm olan bu merkeze bağlanmışlardır. Diğer adı geçen bütün bu ticaret merkezleri Kaniş'den tâlimat almışlardır. Büyük sermaye sahipleri Asur'da şirketler kurmuşlar, buradan da Anadolu'ya yayılarak, tappaû diye adlandırdıkları, şamallû adını verdikleri ticari ajanlar ve yardımcıları bu şirketler adına ve kendi hesaplarına: ayna, tarak gibi süs eşyasına, zamanın modasına uygun çeşitli kumaşlara ve kalaya kadar Anadolu'dan talep edilen maddeleri kara eşek kervanları ile, Dicle ve Fırat nehri boylarından çıkıp çeşitli küçük, büyük ticaret merkezlerine uğrayarak, alış-veriş yapa yapa Kaniş'e kadar ulaşmaktaydılar.

Yukarıdaki mallara karşılık Asurlu tüccarlar, Anadolu halkının istihsâl ve imâl ettikleri kıymetli taşları, madenleri, bilhassa altın, gümüş ve bakırı Asur'a taşımışlardır.

Yerli (Anadolulu) krallara bağlı şehirler tepeler üzerinde ve kaleler içinde kuruluyordu. Asurlu kolonistler ise, bu şehirlerin eteğinde, dışında bir nevi serbest pazar yeri şeklinde kârüm ve wabartumları kurmuşlardır.

Anadolu, en eski çağlardan beri, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ile iklimi bakımından çeşitli kavimlerin ilgi odağı hâline gelmiş ve yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı da zaman zaman istilâlara uğramıştır. İşte Asurlu tüccar-

² A.M. Mansel, Eski Yakın Doğu ve Ege Tarihinin Ana Hatları, s. 70, İstanbul-1945. (Bu mühürlere benzeyen bitki motifli mühürler için bkz. K. Bittel, Afo XIII, 1939-1940-Berlin).

lar da kuzey Mezopotamya'ya en yakın ve en elverişli bir bölge olan Anadolu'ya ticarî amaçlarla gelmişler, siyâsî veya idârî bir gâye gütmemişlerdir.

Asurlu tüccarların Anadolu'yu tercih sebeplerinden birisi ve en önemlisi de bu bölgede sulh ve sükûn ortamının dâimî mevcudiyetidir. Çünkü ticaret kervanları Asur'dan hareket ettikten altı ay kadar sonra ancak Kaniş (Kültepe)'e ulaşabilmekteydiler. Kervanların emniyetini yerli (Anadolulu) krallar (/beyler) üstlenmişler, bu yüzden bütün yol güzergâhı boyunca da karakollar kurmuşlardı.

Ticarî sistemin kontrolü Mezopotamya'daki Asur'dan Kültepe (Kaniş-Karahöyük)'nin baş kontrolörlüğünde, bütün Anadolu'daki kârum ve wabartumların kontrolü suretiyle işletilmekteydi. Kârum merkezleri yıllık ve beş günden oluşan haftalık vazifelendirilen devrî memuriyet ve hizmetlerle yürütülmekteydi.

Anadolu'da Puruşhattum, Hahhum ve Kuşşara gibi büyük şehirlerde rubâ'um rabi'um adı verilen "büyük mahalli krallar" vardı. Diğer şehirlerdeki rubâ'um adı verilen krallar da bunlara bağlı idiler. Aynı zamanda, normal olarak şehir ve yakın çevresini idâre eden müstakil krallar da bulunuyordu. Kültepe metinlerinde müstakil olarak ülkesini idâre eden kadın beyler (rubâtum)'den de bahsedilmektedir. Rubâtum'lar eşi rubâ'um rabi'um veya yalnız rubâ'um ile birlikte ülkeyi idâre ettikleri gibi ayrıca müstakil olarak da tek başına ülkesini idâre etmekteydi.

Yine bâzı memuriyet unvanlarından da anlaşıldığı üzere, şekillenmiş saray teşkilâtı da vardı. Krallıklar ve şehirler kendi içlerinde halkın işlerini sistemli ve kontrollü yürütmek üzere de teşkilâtlanmış ve bir nevi lonca teşkilâtı kurmuş bulunuyorlardı. Bu dönem Orta Çağın lonca sisteminin bir başlangıcı olarak kabûl edilebilir. Bu sistem daha sonraları Selçuklu İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde daha da gelişmiş olarak son zamanlara kadar devam edegelmiştir. Bu gün hâlâ kutlanmakta olan Kırşehir "AHÎ EVRAN" şenliklerinde bu meslek teşkilâtı, terbiye ve geleneği yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Yerli halk tarafından altın, gümüş ve bakır istihsal edilmekte, çeşitli yerli kumaşlar dokunmakta olup, ayrıca ticari hayatta da pek aktif bir rol aldıkları görülmektedir. Bunların dışında, esâs itibariyle saraylarda çalışan memurların dışında, yerli halkın basit ziraatçı hayatı yaşadığı anlaşılmaktadır.

Yerliler de kendi aralarında bazen Asurca çivi yazısı ile mektuplaşmaktaydılar. Birbirlerinden daha çok ev, arsa, koyun, hububat, bal, yağ v.s. alış-verişi yapmaktaydılar. Asurlu tüccarlar ile yerlilerin ayrı takvimleri, mühletleri olduğu gibi, ayrı ağırlık ölçüleri de bulunduğu anlaşılmaktadır. “ina abān mātīm šaqālu”=“memleketin taşı (ağırlık ölçüsü) ile tartmak” deyimini burada vermekle, yukarıdaki söylenenleri teyid etmiş oluyoruz.

Anadolu halkının hukuk anlayışına da temas edecek olursak, rubā'um rabī'um denilen büyük ve rubā'um adı verilen küçük şehir krallıklarının yanında, müstakil olarak kendi krallığını idâre eden şehir kraliçelerinin de mevcudiyeti gibi, yerlilerin birbirleriyle ve yerli kadınlarla Asurlu tüccarların evlenme ve boşanmalarda, erkek ve kadının eşit haklara sahip olduklarını görmekteyiz. Şimdiye kadar neşredilmiş metinler arasında bu konularda ele geçmiş vesikalar maalesef ancak otuz civarında olup, çok azdır. Bu belgeler sayesinde, eski Asur ve Anadolu'da kızların çocuk yaşlarda nişanlanması olayına da şahit olmaktayız. Anadolu'da bu olaya “beşik kertmesi” denmektedir³.

Ayrıca, başka bir metinde ise, daha önce bahsi geçen beşik kertme olayı gerçekleştirilmiş, fakat esas muhatap olan çocukların babaları vefat ettiği için büyük ağabeyler söz sahibi olmuşlardır. Ancak bu metinde bahsedildiği üzere, dâmât adayına nişan hediyesi olarak vâdedilen “bel kemeri” verilmediği için, aynı zamanda erkeğin beklemekten yaşı çok geçmiş olduğundan, mahkemeye müracaat ederek şahitler huzurunda nişanın bozulduğuna ve erkeğin başka Asurlu bir kız ile evlenebileceğine karar verildiğine şahit oluyoruz⁴.

Bunun dışında, esâsında Sami satun alma, evlenmesi (= Kauf-Ehe) ve “Levirat” adı verilen, kocası ölen gelinin ev içindeki başka bir erkekle evlendirilmesi sistemine bağlı olarak hayatlarını sürdüren Asurlular da, şâyet Anadolu'da yerli bir kadın ile evli iseler, Anadolu'nun başka neresinde olurlarsa olsunlar, ikinci bir kadın ile evlenemeyecekleri, şahitler huzurunda ve belgelerle tanzim edilmekte, Asur'a döndüklerinde ise, orada uzun zaman kalacakları için, “qadištum” adı verilen hafifmeşrep bir kadınla, muvakkat bir zaman için evlenebilecekleri de kaydedilmektedir.

³ K. Balkan, Eski Asur ve Anadolu'da Kızların Çocuk Yaşında Nişanlanması. (Belleten, cilt LI, sayı: 200) Ağustos-1987, s. 417-427.

⁴ H. Sever, Anadolu'da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kaniş Kârumu Kararı. (Belleten, LVI, sayı: 217, Aralık 1992).

Hukukî evliliklerde, evlendiklerinden itibaren iki sene içinde, kadın eşine çocuk doğuramaz ise, o zaman bizzat kendisi bir kadın esireyi kocası için satın alacak, istenilen çocukları elde ettikten sonra evlilik hayatları yine eskisi gibi normal şekilde devam edecektir.

Yukarıda kısaca arzetmeye çalıştığımız bu bilgileri biz, Kültepe veya daha geniş bir ifadeyle "KAPADOKYA TABLETLERİ" adı verilen ve M.Ö. 2000'li yılların başında Anadolu'da Ticaret Kolonisi kurmuş olan Asurlu tüccarlar ile, kısmen de Anadolu yerlilerinin bıraktıkları vesikalardan öğrenmekteyiz.

Asur ve Mezopotamya tarihine daha etraflı bir şekilde nüfûz imkânı veren bu vesikaların, Asur'dan çok Anadolu topraklarında ele geçmesi ise, Türk bilim âlemi için olduğu kadar, dünya yüzündeki bütün Eskiçağ tarihçileri ve Assyriologları için de büyük bir fırsatı ortaya koymuş bulunmaktadır. Bugün mevcut sayıları onbeşbine yaklaşan bu tabletler, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde korunmakta olup, Prof. Dr. Emin Bilgiç başkanlığında kurulmuş olan Neşriyât Heyeti tarafından "AKT = Ankara Kültepe Tabletleri" adı altında seri yayınlara devam edilmektedir⁵.

Bu belgeler, eski Asur Çağı stilinde çivi yazısı ile yazılmış olup, esâs itibâriyle daha önce de bahsedildiği veçhile, ticarî maksatlarla gelmiş olan Asurlu tüccarların alış-verişleri ile ilgili muâmelelerden, az da olsa evlenme-boşanma, taşınmaz mal ve köle alım-satımı ile ilgili konulardan oluşmaktadır.

Vesikaların esas konusu iktisâdî ve ticarî olması sebebi ile, Koloni Çağı'nın siyâsî, idârî, sosyal ve dinî hayatına ait bilgileri de bu vesile ile öğrenmiş oluyoruz⁶.

Bu çağda, Anadolu ile Kuzey Mezopotamya arasında yapılan bu ticaretten her iki ülke de büyük kârlar sağlamışlardır. Çünkü, Asur'dan getirdikleri bir malı Anadolu'da en az iki katına satıyorlardı. Tüccarlar Anadolu şehirlerinde bile, kendi aralarında yaptıkları alış-verişlerde, borç alma ve borçlanmalarda, yıllık % 60 civârında fâiz uyguladıkları halde, yerli (Anadolulu) halka ise, bazen % 240'lara varan yüksek fâizlerle borç para vermişler, bu su-

⁵ AKT = Ankara Kültepe Tabletleri (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1990) I vd.

⁶ H. Sever-S. Çeçen, New Developments About Anatolia's Social History According to the II. Level Documents in Kültepe. (Belleten LVII, sayı: 218, Nisan-1993), s. 41-51.

retle yerli halkı kendilerine bağımlı kılmışlar, iktisâdî bakımdan yerli halk üzerinde nüfûz sahibi olarak onları, işlerinde gündelikçi olarak çalıştırmışlardır⁷.

“maşqaltum pānitum” = “ilk ödeme” yâni birinci taksit ve “maşqaltum şanitum” = “ikinci ödeme” ikinci taksit tâbirlerinin kullanıldığı Kt. b/k-38 numaralı metinde görüldüğü üzere, bu çağda ödemelerin taksitle yapıldığını anlıyoruz. Tüccarlar arasında veya yerli halkla olan borç mukavelelerinde, eğer borçlu olan şahıs borcunu günü geldiğinde ödeyemezse, alacaklının muhâtabı olarak ticaret odası mes’ûl sayılmaktaydı. Borçlu olan şahıs borcunu ödeyemiyorsa, ticaret odası bu borcu karşılamak zorundaydı. Ticaret odaları bilhassa tüccarlara kefil oluyorlardı. Çünkü, tüccarların ticaret odalarında dâima kredi hesapları bulunuyordu.

Anadolu'daki yerli krallara bağıllık yemini eden Asurlu tüccarlar, aynı zamanda ticaret esnasında uymak zorunda oldukları kuralların bulunduğu bir protokolü de birlikte hazırlamaktaydılar. Bu protokol metninde aşağıdaki maddeler bulunmaktadır:

1. Anadolu'daki krallığa bağı saraya malın cinsine ve miktarına göre vergi verilecek.

2. Getirilmiş olan kaliteli kumaşlardan ilk satın alma hakkı saraya tanınacaktı. Sarayların bazı özel mallar üzerinde: “amütum, aşı’um, birtum ve hūsārum” gibi kıymetli maden ya da taşların ticaretinin yasaklandığı veya izne bağı olarak, kısıtlı bir şekilde yapılabilme imkânının verildiği.

Ayrıca, yerli krallar da Asurlu tüccarlara protokol anlaşmasına göre bazı garantiler vermekteydiler:

1. Yerli krallar, Asurlu tüccarların kendi resmî kurumları olan kârumlarda kânûnî haklarını saklı tutup, emniyetli bir şekilde korunmalarını temin etmek.

2. Politik ve adlî bakımdan Asur'a bağı olan tüccarların serbest bölgelerdeki bütün haklarını korumak.

⁷ H.Sever, Yeni Kültepe Tabletlerinde Geçen “kima avāt naruā’im Tâbiri ve Değerlendirilmesi. ‘A.Ü.D.T.C.F.D., xxxiv, 1-2.1990, s. 253 vd.; H. Sever, Kültepe Tabletlerinin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi. (D.T.C.F.D., xxxv.-2, Ankara-1992 s. 247-256).

3. Yerli kralın, hudutları dahilindeki yol güzergâhlarının emniyeti bakımından, soygun ve hırsızlığa karşı tedbir almak.

Asurlu tüccarlar ile Anadolu beylerinin ilişkilerini belgeleyen birinci derecede önemli olan ve 1954 yılında Kültepe'de yapılan kazıda Ib tabakasında ele geçen Kt.f/k-183 numaralı tableti gözden geçirmek gerekir:

Kt. f/k-183

- Öy. 1. a-na kà-ri-im
Kà-ni-iş qí-bi-ma
um-ma kà-ru-um
Ta-am-ni-a-ma
5. ší-ip-ru-ú řa kà-ri-im
Tur₄-ĥu-mi-it
a-na ru-ba-im řa Ta-am-ni-a
a-na ta-mu-im
ir-ba-am ub-lu-ni-řu-ma
10. um-ma řu-ut-ma a-na
ší-ip-ri-ma
a-li ší-ip-ru
řa a-ba-e-a
- Ay. řa kà-ri-im Kà-ni-iş
15. řu-nu li-li-ku-nim-ma
iř-tí-řu-nu
ma-mi-tám a-lá-qí-ma
ú-ma-za-aĥ-ni-a-tí-ma
um-ma řu-ut-ma
20. a-lá-am e-pá-ař

ú a-x -xx x-y-tí

[.....]x

[.....]

aK. x [.....]

25. 6 [.....]

ir-ba-am ni-ší-šu-um

ú-za-ku-nu ni-ip-tí

28. a-li-kam e ú-ma-zi-ğu

TERCÜMESİ:

(1-3) Kaniş kârumuna söyle, Tamnia kârumu şöyle der: (6-13) Turğumit kârumunun elçileri Tamnia kralına yemin etmek için (gelip) ona hediye getirdiler ve o (Tamnia kralı) elçilere şöyle dedi: (12-14) Kaniş kârumunun, babalarımın elçileri nerede? (15-17) Buraya gelsinler, onlardan da yemin alacağım. (18-19) (O), bizi hediye için sıkıştırıyor ve şöyle diyor: (20) Şehir yapacağım (21) ve [... ..] (22-24) [.....] (25) 6 [.....] (26) Ona hediye götürdük. (27) (Bu suretle) kulağımızı açtık (dikkatinizi çektik), (tâ ki,) (28) her kim (Kaniş'den Tamnia'ya) giderse, (onu, hediye için) sıkıştırmasınlar⁸.

Bir diğer enteresan belge de, Mama Kralı Anum-ğirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya yazmış olduğu mektup metnidir:

Mama ülkesi ile Kaniş ülkesi birbirine komşu olup, her ikisi de rubā'um denilen krallar tarafından idâre edilmekteydiler. Kaniş ülkesinde Taişama ve Mama ülkesinde de Sibuşa birer hudud şehri idiler. Mektubun esas muhatabı olan Warşama'nın babası olan İnar hayatta iken, mektubu gönderen Anum-ğirbi arasında ideal bir barış hüküm sürmüştü. İnar'ın ölümünden sonra Kaniş ve Mama ülkeleri arasındaki muâhede (mamîtu), İnar'ın halefi Warşama tarafından yenilenmişti. Yazıya konu olan mektup, Warşama'nın elde bulunmayan ilk mektubuna cevap niteliğindedir. Warşama, adı geçen mektubunda, iki ülkenin müşterek sınırlarındaki düşmanlığı karşılıklı ola-

⁸ K. Balkan, Kaniş Kârumunun Kronoloji Problemleri Hakkında Müşâhedeler." Observations on the Chronological Problems of the Karum Kanis" T.T.K. Basımevi, Ankara-1955. s. 36-37.

rak son verilmesini, yeni bir andlaşma yapılarak hududların eskisi gibi açılmasını talep etmektedir.

Anum-ħirbi'nin adı geçen mektuba verdiği cevapta ise:

1. Tekrar elçiler gönderilmesine kendisinin de taraftar olduğunu bildirmektedir.

2. Hudud şehri Sibuha'nın kralına karşı Warşama tarafından yapılan ithamları reddetmektedir.

3. Eski muâhede hâlâ yürürlükte olduğuna göre, yeni bir muâhedeyi lüzumsuz bulmaktadır.

4. Warşama tarafından muayyen şartlar yerine getirildiği takdirde, Warşama'nın halkına Mama ülkesinde tekrar seyahat izni verileceğini haber vermekte ve belki de tutsak edilen kimseleri de serbest bırakmak arzusunda olduğunu da beyan etmektedir.

Asur ile Kaniş arasındaki yolun güzergâhını en önemli kaynak olma vasfını muhafaza etmekte olan TC 18 tabletinde, Kârûm'un II. tabakası çağında Mama ve Kaniş krallıklarının hemhudud oldukları bildirilmektedir. Muhtevâsı mektup olan bu belgenin 8-10 ve 32-46. satırları Benno Landsberger tarafından AfO, 15, s. 25 vd. ve J. Lewy tarafından *Orientalia* 21, s. 288'de tercümelerinin yapıldığına göre, Asur'dan Kaniş'e gitmekte olan ticaret kervanları Ĥaħħum'dan geçen yol tehlikeli olduğu zamanlar, daha güneydeki Urşu-Mama yolunu tercih etmektedirler⁹.

Yukarıda bahsi geçen mektubun tercümesini aynen buraya almanın faydalı olacağı kanaatindeyiz:

Kt. g/t-35 metninin tam tercümesi:

(1-3) Kaniş rubā'u'su Warşama'ya de ki, Mama rubā'u'su Anum-ħirbi şöyle söyler: (4) Sen bana mektup gönderdin ve (bu mektubunda) dedin ki: (5) "Kölem Taişama'lıyı (6) ben teskin edeceğim. Fakat sen (7) kölen Sibuha'lıyı (8) teskin ediyor musun? Madem ki, (9) Taişama'lı senin köpeğindir, (10) ne için başka şarru'larla (11) münakaşa ediyor? (12) (Niçin) birbirleriyle münakaşa (ediyorlar ?). (13) Benim köpeğim Sibuha'lı (14) diğer

⁹ K. Balkan, *Mama Kralı Anum-ħirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*. T.T.K. Basımevi, Ankara-1957, s. 32-35.

şarru'larla (15) münakaşa ediyor mu? Taişama'lı bir rubā'u (16) bizim aramızda üçüncü bir rubā'u (17-18) olmalı mı? Düşmanım beni 'öldürür öldürmez' (= yener yenmez, yendiği zaman) (19) Taişama'lı (20) memleketime akın edip, (21) oniki şehrimi tahrip etti. (22) (Bu şehirlerin) sığırlarını ve koyunlarını (23) alıp götürdü. O şöyle dedi: 'rubā'um (24) ölmüştür'. Bu sebepten (benim kuş) avcısının tuzağını kaldırdım. (28) O, (25) memleketimi (26) koruyacak ve (27) bana (26) 'kalb verecek' (= beni cesaretlendirecek) (25) yerde (27) memleketimi (28) yalnız yakmakla kalmadı, fakat dumanı da (29) pis kokuttu. Baban (30) İnar, H̄arşamna şehrini (31) dokuz yıl boyunca muhasara ettiği (29) zaman (31) benim memleketim (= benim halkım) (32) senin memleketine akın edip (33) tek bir sığır veya tek bir koyun (34) öldürdü mü? Bugün sen bana mektup yazıyorsun (35) ve şöyle diyorsun: 'Ne için yolu (36) benim için serbest bırakmıyorsun?' Yolu (37) senin için serbest hale getireyim (= getireceğim). Şahitler (= elçiler) [.....] (38) [.....] sinler. Şehri [.....] (39) ve [.....] yolu [....] (40) [... ..] yolu [....] (41) serbest hale getireyim. [.....] (42) 17 adamla buraya gelsinler. (43) [... ..] (44) [... ..] onların [.....] (45) buraya [.....] (46) memleketin [.....] (47) buraya getirdikleri [... ..] (48) [.....] ve (49) [.....] Sen bana bir mektup gönderdin (50) ve şöyle dedin: 'yemin edelim'. (51) Önceki yemin kâfi değil mi? (52) Senin habercin (=elçin) (53) bana gelsin (54) ve sonra benim habercim (=elçim) sana (55) muntazaman gitsin. (56) Tarikutana gümüş yerine taşları mühürleyip, (57) (burada) bıraktı. Bu (hareketler) tanrılara (= tanrılar nazarında) iyi midir?

Ayrıca, bu devrin siyâsî tarihi hakkında bilgi veren vesikaları da buraya almak yerinde bir karar olacaktır:

Üyesi bulunduğumuz, Ankara Kültepe Tabletleri Neşriyât Heyeti tarafından yayınlanmakta olan serinin ilk cildinde neşredilmiş bulunan AKT I,78 numaralı ve Kt. a/k-1165 kazı envanter numaralı tabletin konusu: Anadolu'da 'rabi sikkitim' adı verilen üst düzey yöneticisi bir devlet memurunun, Puruşhattum, Uşunala ve Waḥşuşana şehir devletlerini temsil eden kimselerin huzurunda bağıllık yemini edeceği zikredilmektedir¹⁰:

¹⁰ AKT (= Ankara Kültepe Tabletleri) I, No: 78, s. 93-99. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1990.

Kt. a/k-1165

(1-4) İli-idi Uşur-şa-Aşşur'a şöyle söyler: Bana verdiğin talimata göre saraya çıktım ve senin haberlerini ilettim. (5-6) rubā'um (=kral) da şöyle söyledi: "Ona dikkat ettiğin nisbette sözümü tutacağım". (7-8) rubā'um şunu da söyledi: "Altın konusuna ve Şuluat'ın bana gönderdiği habere gelince: (9-10) Waḥşušana'ya yazacağım ve birtumu gönderteceğim. (11-12) Sen gerçekten Waḥşušana'ya ayağını basmamalısın (= gelmemelisin). (12-17) Puruḫattum, Uşunala ve Waḥşušana rubā'umlarına 'rabi sikkitim' yemin edeceğinden, buraya gelmesin. (17-20) Burada, Şarla memleketinde Şabualılar bize yolu kapadılar ve bizi hapsediler. (21-22) İyi cins bir kutānum kumaşı, benim tarafımdan kaydedildiler. (22-25) Tüccarlar evini (= ticaret odasını) haberdar ettik, fakat bize getirdikleri eşyalar alıkonda ve bizi serbest bıraktılar. (26-29) rubā'um şöyle söylüyor: "Yazacağım, Şuluat ve Abi-ilî sizin kıymetli 'aşı'um' taşınızı iâde edecekler, ben ise onları altına doyuracağım (= ben onlara altını ödeyeceğim). (30) Uşur-şa-Aşşur hiçbir şey vermeyecek. (31) rubā'um (bu arada) iyi haber de verdi. (32) O şöyle dedi: "Huzursuz olmayacak. Ona yazacağız ve (36-39) memnun olmazsa hemen gelecek. Senin haberine göre (gerekeni) yapacağım". (39-41) Senin bana bahsettiğin değirmen taşları (için) rubā'um şöyle söyledi: "Niçin onları buraya göndermediler?"

Usupîskum adlı tüccarın Uşur-şa-İstar'a yazmış olduğu Kt.n/k-1464 kazı envanter numaralı mektupta, adı açıklanmayan bir ülkeden bahisle: (25-26) satırlarda: "mātum saḫiat kîma işlimu uşiam" (= Memleket isyan halindedir. Selâmete çıkacağı zaman buraya çıkıp gel) ifadesi geçmektedir.

Diğer önemli bir olay Kt. n/k-1251 kazı envanter numaralı belgemizde görülmektedir. Usupîskum adlı ve yukarıdaki metinde de geçmiş olan tüccarın, Uşur-şa-İstar, İkün-pîa ve Adada adlı tüccarlara yazmış olduğu mektubun (12-17), satırlarında: "ana İkün-pîa qibima şumma adini ina Kaniş waşbâti ana Waşḫania itqama adı mātum inūḫu la terābam" (= İkün-pîa'ya şöyle söyle: Eğer şimdiye kadar Kaniş'de oturmaktaysan (haberinin olsun ki), Waşḫania'ya geç (ve) memleket sâkinleşene kadar da buraya gelme demektedir.

Kt. n/k-1429 kazı envanter numaralı toplu taşıma ve tadvî vesikasının (12-15). satırlarında: "10 ma-na URUDU KI Aşşur-bāni DUMU Ḥazuzim iştu nukurātım şa Kaniş 1 ma-na.TA şibtam uşşab" (= 10 mina bakır Ḥazuzum'un oğlu Aşşur-bāni ile dir. Kaniş savaşından itibaren birer mina gümüşü fâiz ola-

rak ilâve edecek) sözleri geçmektedir. Adı geçen bu olay Asurlu tüccarları çok etkilemiş olmalı ki, bunu borç olarak verdikleri para için vâde olarak kullanmışlardır. Bu ifâdeye göre Kaniş şehrinde bir savaş olmuştur. Fakat, bu savaşın hangi ülkelerle veya kimlerle yapıldığı hakkında bir bilgi verilmemektedir. Bu metinde geçmekte olun “Suda, Al-tab ve Aşşur-damiq” gibi limum adlarından dolayı, adı geçen olayı II. tabakaya tarihlenememiz mümkün olmaktadır.

Kaniş şehrinde yangına mâruz kalan tabakada altın, gümüş ve kıymetli eşyaların çıkmadığını tesbit etmiş olan Prof. Dr. Tahsin Özgüç, Asurlu tüccarların olası bir sona önceden hazırlıklı davrandıkları ve bu âkıbeti sezdiklerinden dolayı da kıymetli eşyalarını Asur'a naklettiklerini zikretmektedir. Acaba, Asurlu tüccarları böyle bir hazırlığa sevkeden olay bu tablette bahsedilen “KANİŞ SAVAŞI” mıdır?

Metnimizin 9. satırında geçmekte olan “rabi daiialim” (= istihbarat şefi) meslek adının da ilk defa burada geçmesi çok önemlidir. Anadolu'da şehir devletlerinin kendi devletleri hesabına casusluk ve bilgi toplama ve değerlendirme hizmetini yapmakta olan bir teşkilât da kurdukları ve bunların başında da üst düzey bir sorumlunun bulunduğu da tesbit etmiş bulunuyoruz. Bu meslek unvanının önemine binâen de Anadolu'daki şehir devletleri arasındaki çekişmelerin ne derece çok olduğu konusunda yeterli bir delil özelliği taşıdığını düşünüyoruz¹¹.

Kt.n/k-1318 kazı envanter numaralı Usupışkum'un, Ennam-Sü'en, Uşur-şa-İstar ve İddin-kubum'a yazdığı mektupta: “Yerli kralın, Asurlu tüccarların yaptığı bazı işler hakkında araştırma (=denetleme) yapmak istediği, Asurlu muhâtaplarının da Kârüm Dâiresinden tâlîmat almadan araştırmaya izin vermedikleri için, yerli rubâ'um'un tüccarların mallarına el koyarak sarayındaki kilere (depo) koyup mühürlediği” zikredilmektedir.

Kt. n/k-1336 kazı envanter numaralı mektubun konusu ise: Uşur-şa-İstar adındaki Asurlu tüccar evli olan ve adı belirtilmeyen kız kardeşine çok kötü davranmaktadır. Bu duruma çok üzülen diğer iki kız kardeşi Uşur-şa-İstar'ı uyararak ve yaptıklarının iyi şeyler olmadığını sitemlerle dolu bir mektupla anlatmaya çalışmışlardır. Aynı zamanda, yaptıklarından dolayı tanrı Aşşur'un kendisini cezalandıracağı da hatırlatılmaktadır.

¹¹ H. Sever-S. Çeçen, New Developments About Anatolia's Social History According to the II. Level Documents in Kültepe. (Belleten LVII, sa. 218, s. 41-50, T.T.K.B. Ankara-1993).

Öy. (1) a-na Ú-şur-şa-İštar (2) qí-bi₄-ma um-ma A-kà-dí-a (3) ù Ší-ma-at-Sú-en-ma (4) mí-nam É a-bi-kà (5) té-ta-pá-áš a-ḥa-at-kà (6) lam-ni-iš té-ta-pá-áš (7) ù a-ma-kam mu-ta-am (8) iš-té-en ù 2^ší-na (9) tù-uš-té-mì-it (10) A-şur a-şu-mì k. (11) šé-pì-kà uš-ta-na-ad-kà

(1-3) Akkadia ve Šimat-Sū'en, Uşur-şa-İštar'a şöyle söylüyorlar: (4-6) Niçin, babanın ev halkına (evine) (iyi) davranıyorsun (da evli) kız kardeşine kötü davranıyorsun? (7-9) Ve de orada (onun) birinci ve ikinci kocasının ölümüne sebep oldun. (10-11) Tanrı Aşşur senin bu davranışından (gidişinden) dolayı seni dikkatli olman için uyarmaktadır.

İllabrat-bāni'nin, Uşur-şa-İštar'a yazdığı Kt. n/k-1648 kazı envanter numaralı bir mektup metninde; Asurlu tüccarlar arasında geçmiş olan bir anlaşmazlık yüzünden, yerli halktan Mamalılar caydırıcı olarak kullanıldığını ifade edilerek, olayda mağdur durumdaki Asurlu tüccar bir ay süre istemektedir.

Öy. (1) a-na Ú-sú-ur-şa-İštar (2) qí-bi-ma um-ma (3) ^dNİN.ŞUBUR-ba-ni-ma (4) şu-ma Ma-ma-i-ú (5) i-lu-ku-ni-ma DUMU.SAL (6) İ-lí-iš-tí-kál (7) a-şu-mì É^{bi}₄-tí (8) ú-şa-aḥ-du-ru k. (9) be-lí a-ta a-dí (10) İTU.KAM^{im} iš-té-en Ay. (11) a-dí a-na-kam (12) a-wa-at-ku-nu iš-tí (13) É.GAL^{lim} ni-lá-qí-ú (14) şa-ḥi-sú-nu-ma tù-ru-<sú>-nu (15) şu-ma lá i-şa-me-ú (16) a-na kà-ri-im (17) a-lik-ma um-ma a-ta-ma (18) a-wi-lum a-na k. (19) té-er-tí-ku-nu wa-şa-áb (20) kà-ru-um sk. (21) lu-şa-ḥi-sú-nu-ma (22) li-iṭ-ru-sú-nu (23) ni-ší-a lá ú-pá-ru-du

(1-3) İllabrat-bāni, Uşur-şa-İštar'a şöyle söylüyor: (4-8) Eğer, Mamalılar oraya gelirler ve İliš-tikal'in kızını evimden dolayı korkutacak olurlarsa, (9-13) bir ay kadar (mühlet) ver. Burada sizin mes'elenizi saray ile ele alacağız. (14) Onlara söyle (bilgi ver) ve onları sevket. (15-17) Eğer, (seni) dinlemezlerse, Kāruma git ve şöyle söyle: "(18-19) Adamlar sizin tâlimâtınızı (tâlimâtınız için) beklemektedirler". (20-23) Kārum dâiresi onlara bilgi versin ve onları sevketsin. Benim (ev) halkımı rahatsız etmesinler.

Aşşur-imitti'nin, Uşur-şa-İštar'a yazmış olduğu, Kt.n/k-1138 numaralı mektupta: "Şâyet karını geri almak istiyorsan, onun babası ile birlikte buraya gel ve karını al. Eğer babası ile gelmezsen, karını alamazsın". demektedir. Ayrıca, saraydan yola çıkan malların bekleülmeden acele olarak kendisine ulaştırılmasını istemektedir.

Öy. (1) um-ma A-šur-i-mi-ti-ma (2) a-na Ú-šú-ur-ša-Íštar (3) qí-bi-ma a-na šu-mi a-ší-ti-kà (4) a-na A-šur-be-el-a-wa-tim (5) ù ku-a-ti áš-pu-ra-ku-nu-ti (6) um-ma a-na-ku-ma šu-ma (7) ta-ħa-si-ma išt-ti a-bi-ša (8) ta-lá-kam a-ħu-si šu-ma (9) lá ta-lá-kam lá ta-ħa-si (10) a-ni šu-ma Šu-ku-bu-um (11) ba-ni išt-ti-šu lu ta-li-kam (12) šu-ma a-ta ba-ni-a-ti (13) išt-ti-kà lu ta-li-kam (14) šu-ma a-ša-at-kà (15) lá ta-ar-ti-bi (16) lá a-ħi a-ta šu-ma a-ħi (17) a-ta Í-ku-pi-a ki-ma (18) ú-nu-tim i-na Ê.GAL^{lim} (19) ú-ša-ni u₄-ma-kál (20) lá i-bi-a-at tur₄-da-šu

(1-5) Aššur-imitti, Uşur-ša-Íštar'a şöyle söylüyor: "Senin karın hakkında Aššur-BĒl-awātīm'e ve sana yazıyorum ve (6-9) ben şöyle diyorum: Eğer onu (karını) geri alacaksan, onun (karının) babası ile buraya geleceksin (ve) onu al. Eğer, babası ile gelmezsen onu alamayacaksın. (10-13) Şimdi eğer, Şu-Kubum iyi olmuşsa, onunla buraya gelsin. Şâyet, sen iyi durumdaysan seninle buraya gelsin. (14-15) Eğer, senin zevcen (hâlâ) olgunlaşmamış ise (büyümemiş ise), (16-20) Sen benim kardeşim değilsin. Eğer sen kardeşimsen, İ-kūn-pi-a saraydan eşyayı çıkardığı zaman bir gece (dahî) geçirmeden onu gönderiniz (sevkediniz)."

Doktora öğrencisi, F. Ayşe Karaduman'ın tezinde geçmekte olan Kt.h/k-73 numaralı bir vesikada: Kaniş şehrinde kocası tarafından terk edilen Íštar-nādā adlı bir bayanın, Ĥaħħum'da oturmakta olan kocası İna-Sū'en'e yazmış olduğu bir mektubu da buraya almayı uygun görmekteyiz:

Öy. (1) a-na I-na-Sú-en₆ (2) qi-bi₄-ma um-ma Íštar-na-da-ma (3) i-na Pu-ru-uš-ħa-tim (4) té-zi-ba-ni-ma / i-na (5) qá-ti / mu-tim / ki-na-kam (6) ú-ší-ma / ta-ti-ma (7) ú-lá ta-áš-a-al / a-li-kam-ma (8) i-na Kà-ni-iš (9) ta-ad-ni-a-ni-ma (10) i ša-na-at / a-na (11) ir-ší-kà / la tù-šé-ra-ni (12) išt-tù Tí-me-el-ki-a (13) ta-áš-pu-ra-ma / um-ma (14) a-ta-ma šu-ma lá ta-li-ki-im (15) ú-lá am-ti / a-dí-i (K. 16) ù a-šé-er (17) ša Pu-ru-uš-ħa-tim (Ay. 18) ú-ša-ap-ra-a-ki-im (19) išt-tù Tí-me-el-ki-a (20) a-na Kà-ni-iš (21) ta-ta-lá-ak-ma (22) um-ma a-ta-ma / a-na (23) 15 u₄-me-e / a-ta-lá-kam (24) a-pu-úħ 15 u₄-me-e (25) 1 ša-na-at / ta-ta-ša-áb (26) išt-tù Kà-ni-iš (27) ta-áš-pu-ra-ma / um-ma (28) a-ta-ma / a-na Ĥa-ħi-im (29) e-li-i / u₄-ma-am (30) i-na Ĥa-ħi-im / išt-tù (31) 1 ša-na-at / wa-áš-ba-ku-ma (K. 32) i-na šé-bu-ul-tim (33) šu-mi-ma / lá ta-za-kar (34) ša ki-ma / a-ma-kam (sK 35) i-na ša-ħa-ti-kà / wa-áš-bu-ni (36) u₄-me / e-mu-ru / um-ma šu-nu-ma (37) ni-nu / ni-iq-bi₄-ší-im / um-ma (38) ni-nu-ma a-na šé-er
.....

Kt.h/k-73

Öy. (1-2) İna-Sū'en, İstar-nādā'ya şöyle söylüyor: (3-7) Puruṣḥattum şehrinde sen beni bıraktın (terkettin) ve (ben) hakikaten kocamın hissesinden çıkacağım (kocamın hissesinden birşey talep etmeyeceğim). Ve benim "tātum" vergimi de sen hiç sormayacaksın (benim "tātum" vergim ile hiç ilgilenmeyeceksin). Ben (buraya) geldim. (8-11) Sen beni Kaniş şehrinde yüzüstü bırakıp gittin (attın). Bir yıl müddetle de beni yatağına almadın (bırakmadın). (12-15) Sen, bana Timelkia şehriden mektup yazıp, şöyle söyledin: "Eğer gitmezsen benim karım değilsin!". (15-21) Pruṣḥattum'daki adres meselesine gelince: O sana Timelkia'dan Kaniş şehrine gideceksin, diye yazdı. (22-25) Ve sen şöyle söylüyorsun: "15 güne kadar geleceğim. 15 gün yerine (onbeş günden ziyâde) bir sene (orada) oturacaksın". (26-31) Kaniş şehriden bana mektup yazdın ve şöyle söyledin: "Ḥaḥḥum şehrine çıktım (ulaştım). Bugün Ḥaḥḥum şehrinde bir yıldan beri oturmaktayım. (32-35) Gönderme hususunda benim ismi(mi) zikretmeyeceksin (benim isimden hiç bahsetmeyeceksin)". Orada senin korkundan endişeli olarak oturmaktayım. (36-38) Felâket günümü (perişan vaziyette olduğumu) gördüler. Onlar şöyle söylüyorlar: "Biz ona söyledik. Biz yine de şöyle söylüyoruz:" Adrese ... vs.

Aşşur-malik ve Šū-Belum'un, Mannum-ki-Aşşur'a yazdıkları Kt.n/k-1637 kazı envanter numaralı mektupta, yerli (Anadolulu) kralın, kendilerine âit olan eşekleri ve bakırı serbest bıraktığı halde, "birtum" adındaki mādene el koyduğu ve onu geri vermeyip, (kārūm dâiresindeki) yetkililerin kendisine emir vermeleri hâlinde, sâdece parasını ödeyebileceğini beyan etmektedir¹².

Öy. (1) a-na Ma-nu-ki-A-şur qı-bi₄-ma (2) um-ma A-şur-ma-lik (3) Šu-Belum-ma a-na-kam ru-ba-um (4) ANŠE^{HĪ.A} ù URUDU ú-šé-er-ni-a-tí (5) bi₄-irtam ik-ta-lá um-ma (6) šu-ut-ma a-na a-ba-e-a šu-up-ra-ma (7) šu-ma um-ma a-ba-ú-a-ma ší-im-šu (8) li-iš-qú-ul li-iš-pu-ru-ni-ma (9) la-dí-in a-ma-kam a-na kâ-ri-im (10) pu-nu-ma kâ-ru-im li-im-li-ik

(1-4) Aşşur-malik ve Šū-Belum, Mannum-ki-Aşşur'a şöyle söylüyorlar: Burada kral (rubā'um) eşekleri ve bakırı (bizim için) serbest bıraktı. (5-8) fakat, "birtum"u ise alıkoymdu. O (kral), şöyle söylüyor: "Benim babalarım

¹² H. Sever, Kültepe Metinlerine Göre Anadolu'da Madenler ve Yeni Maden Cinsleri. (Prof. Dr. Zafer Taşlıkoğlu Anı Kitabı).

yazınız. Eğer babalarım, onun (birtum'un) bedelini ödesin derlerse, bana yazsınlar ve (9-10) ben de (onun bedelini) ödeyeyim. Orada kârum dâiresine müracaat et ve kârum dâiresi meseleyi müzakere etsin”.

Kt. n/k-1339 kazı envanter numaralı metin bir mahkeme zaptı olup, Kaniş kârumunun vermiş olduğu karar hatırlatılarak, Ennum-Aşşur, Aşşur-masüi'den alacağı için Puruṣḫattum'daki “VEBÂ SALGINI” vâde için tarihleme olarak kullanılmaktadır. Burada sâdece ilgili satırları almayı uygun mütalâa etmekteyiz:

(10) iṣ-tu mu-ta-ni (11) ṣa Pu-ru-uṣ-ḫa-tim (12) 4 GÌN.TA AN.NA 1/2 ma-na.TA (13) TÚG ḪĪ.A i-ta-aṭ-lam (14) i-ta-dí-nu

(10-14) Puruṣḫattum'daki “VEBÂ SALGINININDAN” itibaren kalayı dörder ŧeql (gümüş) üzerinden, kumaşları ise, 1/2 minadan peşinât olarak veriyorlar.....¹³

Koloni Çağı'ndan önce de Anadolu halkının an'anesi ve ŧehir devletleri sistemi, 1700 tarihinde Büyük Hitit İmparatorluğu'nun kurulması ile ve Lu-viler tarafından güney-batı Anadolu'da Arzava beyliklerinin, Çukurova çevresinde de Kizvatna'nın kurulması ile tamamen ortadan kalkmıştır.

Maalesef, eldeki malzemelerden henüz onların mânevî hayâtlarına, din ve edebiyatlarına dâir fazla bilgi edinemiyoruz. Belki de yeni buluntular arasında doyurucu tarihî belgelerle birlikte, mânevî hayatları ile ilgili metinler ele geçtiğinde, bu konularda da bilgimiz genişleyecektir.

¹³ İtaṭlam nadânu(m): “peşinatı vermek”.